

ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ

УДК 330.567.25(100+477)

Ж. В. Дерій, д-р екон. наук, професор

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ЗАОЩАДЖЕНЬ СЕКТОРУ ДОМАШНІХ ГОСПОДАРСТВ

Ж. В. Дерей, д-р экон. наук, профессор

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СБЕРЕЖЕНИЙ СЕКТОРА ДОМАШНИХ ХОЗЯЙСТВ

Zhanna Derii, Doctor of Economics, Professor

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

MODERN CONDITION OF SAVINGS OF THE HOUSEHOLDS

Розвиток економіки на засадах сталості дозволяє реалізувати надлишковий ресурс домашніх господарств, при цьому сучасне домогосподарство забезпечує необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування господарської системи як регіональної, так і національної, а заощадження домашніх господарств розглядаються як потенційне джерело накопичення та інвестицій. Одна з проблем, яка притаманна українській економіці сьогодні, – високий ступінь недовіри населення до банківського сектору, це у свою чергу спонукає домашні господарства до неформальних заощаджень, які мають на меті забезпечення відкладеного попиту, тому одним із системних завдань сьогодення є трансформація заощаджень домашніх господарств у інвестиції. Аналіз динаміки та величини заощаджень у країнах світу дає змогу стверджувати, що в секторі домашніх господарств акумульовано можливості для становлення та розвитку саме через трансформацію заощаджень у інвестиційні ресурси, які в подальшому стають витратами фірм та впливають на величину доходу та прибутку.

Ключові слова: домашнє господарство; заощадження; ресурси; споживання.

Развитие экономики на принципах устойчивости позволяет реализовать избыточный ресурс домашних хозяйств, при этом современное домохозяйство обеспечивает необходимый уровень потребительского спроса, без которого невозможно функционирование хозяйственной системы как регионального, так и национального уровня, а сбережения домашних хозяйств рассматриваются как потенциальный источник накопления и инвестиций.

Одна из проблем, которая присуща украинской экономике сегодня, – высокая степень недоверия населения к банковскому сектору, это в свою очередь побуждает домашние хозяйства к неформальным сбережениям, цель которых обеспечение отложенного спроса, поэтому одной из системных задач сегодня является трансформация сбережений домашних хозяйств в инвестиции. Анализ динамики и величины сбережений в странах мира позволяет утверждать, что в секторе домашних хозяйств аккумулируются возможности для развития именно через трансформацию сбережений в инвестиционные ресурсы, которые в дальнейшем становятся затратами фирм и влияют на величину дохода и прибыли.

Ключевые слова: домашнее хозяйство; сбережения; ресурсы; потребление.

The development of the economy on the principles of sustainability makes it possible to realize the surplus resource of households, while the modern household provides the necessary level of consumer demand, without which it is impossible to operate the economic system at both regional and national levels, and household savings are viewed as a potential source of accumulation and investment.

One of the problems that is inherent in today Ukrainian economy – is the high degree of distrust of the population towards the banking sector, which in its turn encourages households to informal savings, the purpose of which is to ensure deferred demand, so one of the system tasks today is the transformation of household savings into investment. Analysis of the dynamics and amount of savings in the countries of the world makes it possible to assert that in the household sector, the opportunities for development are accumulated through the transformation of savings into investment resources, which subsequently become the costs of firms and affect the amount of income and profit.

Key words: household; savings; resources; consumption.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні трансформації мають за мету якісну зміну умов життєдіяльності конкретної території та зростання добробуту населення. В той же час населення, як представник сектору домашніх господарств, виступає рівноправним суб'єктом та агентом змін. Формуючи пропозицію ресурсів, споживаючи блага, заощаджуючи кошти, домашні господарства стають задіяними у системі національного кругообігу та стають потужним суб'єктом розвитку окремих територій.

Розвиток економіки на засадах сталості дозволяє реалізувати надлишковий ресурс домашніх господарств, при цьому сучасне домогосподарство забезпечує необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування господарської системи як регіональної, так і національної, а заощадження домашніх господарств розглядаються

як потенційне джерело накопичення та інвестицій. Саме аналітичні дослідження стану та динаміки заощаджень домашніх господарств в Україні та країнах світу дає змогу сформулювати висновки про рівень добробуту домашніх господарств, їх роль та місце в економічному розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження у сфері поведінки домашніх господарств, рівня їх споживання та заощаджень, вивчення впливу заощаджень на розвиток економіки та трансформації їх в інвестиційний ресурс є сферою наукових інтересів багатьох як закордонних, так і вітчизняних авторів. Так, значний доробок у розвиток цієї проблеми внесли Дж. Кейнс [1], К. Макконелл [2], А. Маршал, П. Самуельсон, М. Фрідман та ін.

Серед українських науковців проблематика трансформації заощаджень в інвестиції є сферою наукових інтересів А. Дуки, Т. Кізими [3; 4], І. Кічко, А. Рамського та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Сучасна наука пропонує багато наробок з економіки домашніх господарств, їх функціональних особливостей, поведінки суб'єктів при прийнятті рішень щодо споживання та заощаджень. Однак наразі аналітичні дослідження, які присвячені ролі заощаджень домашніх господарств у розвитку економіки з урахуванням усталеної світової практики.

Мета статті. Головною метою роботи є аналіз та вияв особливостей заощаджень сектору домашніх господарств у світі та Україні.

Виклад основного матеріалу. Одна з проблем, яка притаманна українській економіці сьогодні, – високий ступінь недовіри населення до банківського сектору. Це у свою чергу спонукає домашні господарства до неформальних заощаджень, які мають на меті забезпечення відкладеного попиту, а грошові кошти при цьому вилучаються на деякий час з обігу і не працюють на економіку. Тому одним із системних завдань сьогодні є створення умов та стимулів для трансформації заощаджень домашніх господарств у інвестиції. Дослідження поведінки домогосподарств показують, що існують розбіжності в поглядах представників різних напрямів економічної теорії щодо його ролі, місця та функцій у системі суспільного виробництва.

За поглядами представників неокласичної школи (А. Менгер, У. Джевонс, Л. Вальрас, В. Парето, А. Маршал та ін.), сучасне домогосподарство функціонує відповідно до принципу раціональної максимізації добробуту. Але ринкова економіка змішаного типу має певні недоліки, які виходять за межі цього постулату. Зокрема ринкова економіка характеризується неповнотою ринків, частковою зайнятістю, лагами економічної політики, кон'юнктурним циклом, недостатністю інформації, зовнішніми екстерналіями. Крім того, поведінка домогосподарства перебуває під впливом соціального середовища, моральних цінностей суспільства. Тому для кожного суспільства мета функціонування домогосподарства буде своєрідною, на це впливають соціальний статус, релігійні канони і т. ін.

Головна роль у неокласиків належить ринкам факторів виробництва. На ринку праці завжди досягається рівновага за рахунок гнучкої ставки заробітної плати. За діючої ставки відсотка в результаті взаємодії попиту і пропозиції встановлюється така ставка, за якої домашні господарства повністю реалізують свої плани щодо продажу ресурсу «робоча сила», а підприємці по його купівлі. Домашні господарства самі визначають, якою буде величина їхнього доходу шляхом розподілу часу на робочий і вільний виходячи з критерію максимізації корисності.

У концепції неокласичної школи обсяг споживання домашніх господарств є спадною функцією від ставки відсотка. Тобто домашні господарства розподіляють свої доходи між споживанням і заощадженням залежно від величини ставки відсотка: чим більше ставка відсотка, тим більшим є обсяг заощаджень і менше поточне споживання домашніх господарств.

У теорії Дж. Кейнса домогосподарства вивчаються з позицій їх подвійної ролі в економіці – як основного постачальника всіх ресурсів, так і основної групи, яка витрачає кошти в національному господарстві. Домогосподарства намагаються мати якомога більше товарів, при цьому при їх купівлі головна проблема полягає не у наявності товарів, а у відсутності грошей. Тому члени домогосподарств хочуть збільшити доходи. Це можна здійснити за рахунок кар'єрного зросту, і вільний час вже розглядається не як самоціль, а як спосіб відтворення робочої сили.

У кейнсіанській моделі центральним елементом є ринок благ, відповідно головна роль належить ефективному попиту, що формується на ринках благ і грошей.

На ринку благ домінує попит домашніх господарств. На частку домогосподарств припадає більше половини сукупного попиту. До факторів, які визначають поведінку домашніх господарств на ринку благ, можна віднести:

- доходи від участі у виробництві;
- податки та трансфертні платежі;
- розмір майна;
- доходи з майна;
- ступінь диференціації населення за рівнем доходів та майна;
- чисельність населення та статеві-вікова структура.

Модель формування сукупного попиту у Дж. Кейнса має особливість завдяки оберненому зв'язку. З одного боку, обсяг сукупного попиту визначається обсягом споживання домашніх господарств та чистим експортом, а з іншого – ці дві складові залежать від обсягу національного доходу, який у свою чергу залежить від сукупного попиту. На відміну від неокласиків, які вирішальним фактором бачать пропозицію, кейнсіанці вбачають головним сукупний попит.

Під заощадженнями домашніх господарств будемо вважати частину ресурсів, що використовується для задоволення потреб суб'єктів домогосподарства та отримання майбутнього доходу. Взагалі заощадження домогосподарств як вид економічної активності, характеризують відносини та взаємозв'язки з іншими суб'єктами економічної системи – підприємницьким сектором, фінансовим, державним та сектором закордону.

Для домашніх господарств зміна співвідношення споживання – заощадження породжує так званий «парадокс ощадливості», сформульований Дж. М. Кейнсом: на величину заощаджень зменшується величина споживання, тобто консервується частина доходу, що в кінцевому розрахунку призводить до скорочення сукупного попиту та ВВП.

Аналіз динаміки та величини заощаджень у країнах світу дає змогу стверджувати, що в секторі домашніх господарств акумульовано можливості для становлення та розвитку саме через трансформацію заощаджень у інвестиційні ресурси, які в подальшому стають витратами фірм та впливають на величину доходу та прибутку.

Світова тенденція свідчить, що країни зі стабільними темпами зростання мають відповідно й вищу норму заощаджень. Так, у 2015 р. за даними Світового банку найвища норма заощаджень була притаманна таким країнам, як Китай (48,32 % від валового національного доходу), Сінгапур – 47,26 %, Таїланд – 33,8 %, Індія – 32,72 %. Тобто сьогодні у світі відбувається зміщення центрів ділової активності до Азійського регіону, де країни демонструють стабільне зростання та економічний розвиток.

Щодо європейських країн та країн американського континенту можна відмітити, що рівень заощаджень, наприклад у Німеччині, в цей період становив 27 %, у Мексиці – 22 %, Чилі – 20,8 %, у Франції – 20,38 % при цьому середній світовий показник заощаджень становить 26,41 %, в Україні він становив лише 15,11 % [5].

В Україні з розвитком ринкових відносин домогосподарство опинилося в нових умовах функціонування. По-перше, задоволення потреб домогосподарства у матеріальних та нематеріальних благах виступає природною метою виробництва. Попит домогосподарств є одним з найвагоміших компонентів сукупного попиту на кінцеві блага.

По-друге, домогосподарства як власники виробничих факторів передають їх діловим одиницям, які мають здійснювати їхнє ефективне поєднання. По-третє, частина доходу, що не використовується домогосподарством протягом поточного періоду, перетворюється на заощадження і може за певних обставин стати потужним джерелом економічного зростання країни. Можна констатувати, що домогосподарство виконує в економіці три основні функції: споживання, постачання факторів виробництва та заощадження.

Сектор домогосподарств – це один із суб'єктів макроекономіки, який проявляє різні види економічної активності на різних ринках. Так, на ринку праці домогосподарства формують пропозицію робочої сили, на ринку капіталу розміщують заощадження, на ринку ресурсів пропонують землю, приміщення тощо, тобто домогосподарства на ринках ресурсів пропонують фактори виробництва. На ринку благ домогосподарства формують попит на блага і споживають певну частину доходу, отриманого за фактори виробництва, інша частина отриманого доходу заощаджується і перебуває в секторі майна [6].

Активність сучасного домогосподарства відображає економічні наслідки розвитку національної економіки, всі досягнення та негаразди. Так, зростання ВВП впливає на величину доходів, відповідно зростання доходу впливає на співвідношення споживання та заощаджень.

За останнє десятиліття у структурі валових заощаджень національної економічної системи відбулись зміни. Так, у 2015р. частка заощаджень домашніх господарств була однією з найнижчою і становила 14,61 %, тоді як у 2013 – 96,1 %, тобто нині заощадження мають страхову основу й обмежуються поточними доходами (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка частки домашніх господарств у валових заощадженнях національної економіки України в 2006–2015 рр., %

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Заощадження	35,18	27,37	27,08	54,16	83,31	60,69	88,24	96,1	32,67	14,61

Джерело: за даними Державної служби статистики України [7].

Також відбувались зміни у розподілі наявних доходів домашніх господарств в частині заощаджень (табл. 2).

Таблиця 2

Чисті заощадження в обсязі наявних доходів домогосподарств в Україні, %

Рік	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка заощаджень	8,20	12,11	19,09	12,45	12,82	9,57	2,67	0,98

Джерело: за даними [5; 8].

У 2015 р. частка чистих заощаджень у доходах українських домогосподарств становила 0,98 %, тоді як у Німеччині – 9,7 %, Австрії – 6,9 %, Франції – 15,6 %. Для порівняння у 2010 р. цей показник в Україні становив 19,09 %, випереджаючи такі країни, як Канада, Фінляндія, Польща.

Домогосподарство постійно постає, як і кожен макроекономічний суб'єкт, перед проблемою вибору. Цей вибір розглядається у трьох аспектах: вибір між зайнятістю та відпочинком; вибір між поточним та майбутнім споживанням; вибір форми заощаджень: готівка чи інвестування, напрямки інвестування. Стосовно вибору форми заощаджень представники домашніх господарств обирають формальні та неформальні форми. Формальна форма передбачає концентрацію заощаджень в установах банківської системи, небанківських установах. Неформальна форма заощаджень сьогодні домінує і являє собою збереження ресурсів у вигляді готівки як у національній, так і в іноземній валютах, часто при цьому мотиви щодо заощаджень є ірраціональними.

Безперечно, створення сприятливих економічних, соціальних та політичних умов стане каталізатором трансформації заощаджень домашніх господарств у інвестиції, але для цього треба проводити системні зміни інституційного характеру, зокрема розвивати інститут довіри, інститут фінансового посередництва, інститут фінансового консульту-

вання, стимулювати фінансову грамотність населення. Світова практика напрацювала різні види взаємодій сектору домашніх господарств з фінансовим сектором з метою залучення заощаджень у виробництво та обіг, та виробила напрями вкладення коштів, а саме внесення на депозитні банківські рахунки, придбання корпоративних прав, купівля валюти та цінних паперів, інвестиційна участь у будівництві житла, участь у кредитних спілках та союзах, внесення коштів до статутного фонду підприємства та ін. [3].

Висновки і пропозиції. Проведене дослідження дозволило зробити такі висновки. Сучасне домогосподарство є невід’ємною складовою національної економіки, яке має схильність до постійних заощаджень частини доходів. На сьогодні інвестиційний потенціал сектору домашніх господарств залишається значним і частково за рахунок накопичень у пасивній формі.

На жаль, нині заощадження приймають більше неформальні види і не приносять дохідності своїм власникам, а виступають своєрідним амортизатором шоків впливів економіки та суспільно-політичних подій. Накопичені заощадження можуть приносити зиски своїм власникам, якщо почнуть працювати в економічній системі, в цьому контексті актуальною є розробка дієвих механізмів залучення заощаджень домашніх господарств до економічних процесів. Оптимально варто поєднати декілька напрямів такого залучення, а саме економічний, правовий, інституційний, адміністративний, методологічний, освітній. Використання різноманітних інструментів сприятиме перетворенню заощаджень з неформальної форми у формальну та дозволить збільшити надходження до бюджетів, впливатиме на економічний добробут та якість життя населення.

Список використаних джерел

1. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРБ, 2002. – 352 с.
2. Макконелл К. Р. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. / К. Р. Макконелл, С. Л. Брю. – М. : ИНФРА-М, 2003. – XXXVI, 972 с.
3. Кізіма Т. О. Заощадження домогосподарств: світовий досвід і вітчизняні реалії / Т. О. Кізіма // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7 (45). – С. 171–176.
4. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку : [монографія] / Т. О. Кізіма. – К. : Знання, 2010. – 431 с.
5. *World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF)* [Електронний ресурс] // The World Bank. – Режим доступу : <http://www.vsemirnyjbank.org>.
6. Дерій Ж. В. Аналіз поведінки домашніх господарств в різних типах економічних систем. / Ж. В. Дерій // Економіка домашніх господарств : колективна монографія. – К. : Корпорація, 2011. – С. 237–253.
7. *Статистичний випуск* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/control/uk/index>.
8. *Доходи та витрати населення України* [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Keynes, J.M. (2002). *Obshchaia teoriia zaniatosti, protsenta i deneg* [General theory of employment, interest and money]. (Trans.). Moscow: Gelios ARB (in Russian).
2. Makkonell, K.R. (2003). *Ekonomiks: Printsipy, problemy i politika* [Economics: Principles, Problems and Policies]. (Trans. from 14th ed.). Moscow: INFRA-M (in Russian).
3. Kizima, T.O. (2013). *Zaoschadzhennia domohospodarstv: svitovyi dosvid i vitchyzniani reaii* [Household savings: world experience and domestic realities]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*. no. 7 (45), pp. 171–176 (in Ukrainian).
4. Kizima, T.O. (2010). *Finansi domohospodarstv: suchasna paradyhma ta dominanty rozvytku* [Household Finance: Modern Paradigm and Developmental Trends]. Kyiv: Znannia (in Ukrainian).
5. *World Development Indicators (WDI) & Global Development Finance (GDF)*. *The World Bank*. Retrieved from <http://www.vsemirnyjbank.org>.

6. Derii, Zh.V. (2011). Analiz povedinky domashnikh hospodarstv v riznykh typakh ekonomichnykh system [Analysis of household behavior in the different types of economic systems]. *Ekonomika domashnikh hospodarstv – Household economy*. Kyiv: Korporatsiia, pp. 237–253 (in Ukrainian).

7. Statistichniy vipusk [Statistical issue]. *Ofitsiyni sait NBU [Official site of NBU]*. www.bank.gov.ua. Retrieved from <https://bank.gov.ua/control/uk/index>

8. Dokhody ta vytraty naselennia Ukrainy [Income and expenditure of the population of Ukraine]. *Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of State Statistics Service of Ukraine]*. www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Дерій Жанна Володимирівна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Дерей Жанна Владимировна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой теоретической и прикладной экономики, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Derii Zhanna – Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Theoretical and Applied Economics, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: jannet_d@ukr.net